

УДК 811.112.2'25:6

Л. Б. Гречина,

викладач

(Житомирський державний університет імені Івана Франка);

Г. О. Хант,

аспірант

(Житомирський державний університет імені Івана Франка)

ДО ПИТАННЯ ПРО ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕКЛАДУ НАУКОВО-ТЕХНІЧНИХ МАТЕРІАЛІВ

У статті розглянуто деякі особливості перекладу науково-технічної літератури, основною метою якого є точна передача інформації; виявлено його основні способи, прийоми та стратегії.

Представлено характерні особливості науково-технічної літератури, а саме: точність, стислість вираження думки, логічна послідовність та повнота викладу матеріалу.

Як відомо, тематика науково-технічних перекладів дуже різноманітна: теорія інформації, динаміка, астрофізика, електроніка, електротехніка, авіація, нанотехнології і це ще далеко не повний перелік.

Мета даної статті проаналізувати певні особливості перекладу такого виду текстів, бо вдосконалення навичок перекладу науково-технічної літератури є, як ніколи, актуальною проблемою в процесі підготовки спеціалістів; роль та значення науково-технічного перекладу важко переоцінити в умовах глобалізації. На актуальності цього питання наголошує Т. Р. Кияк: "Через різке збільшення попиту на переклад його якість вимагає особливої професійності" [1: 54].

Аналіз досліджень та публікацій з цієї теми ілюструє, що "більшість лінгвістів цей вид перекладу вважають особливим видом діяльності, який визначається, в першу чергу, своїми функціональними, а не стилістичними чи жанровими особливостями" [1: 56]. У перекладознавстві розглядаються не лише загальні питання перекладу, а й окремі прийоми, що застосовуються при перекладі науково-технічної літератури, і, "в залежності від статусу перекладу виникають різноманітні перекладацькі стратегії" [2: 341].

Відомий на Заході автор в області перекладознавства М. Snell Hornby відмічає: "Між різними видами перекладу (технічний / літературний переклад) спільного не так вже й багато" [3: 28]. При перекладі науково-технічного тексту доводиться вирішувати одночасно цілий комплекс різноманітних завдань. Цей труд вимагає не лише бездоганного володіння мовою, певних галузевих знань, але й максимум зусиль з боку перекладача. Оскільки "при перекладі наукової та технічної літератури, як правило, немає необхідності шукати в тексті будь-який прихований зміст, то тут необхідно прагнути до особливої термінологічної точності. При цьому необхідно мати на увазі, що далеко не завжди технічні терміни співпадають за своїм обсягом в різних мовах" [4: 29].

Основна вимога до науково-технічного перекладу – це точна передача інформації. Як відомо, труднощі при перекладі викликає, в першу чергу, передача правильного змісту кожного речення, що дуже часто не відповідає дослівному перекладу. Критерії адекватного науково-технічного перекладу чітко сформульовані: "... він повинен точно передавати зміст оригіналу, містити загальноприйнятю в мові перекладу термінологію й відповідати нормам науково-технічної літератури, переклад якої здійснюється" [1: 56].

Розглянемо детальніше, що ж забезпечує досягнення адекватного перекладу, тобто найкращих результатів у даному виді діяльності.

Якість перекладу науково-технічної літератури в значній мірі залежить, по-перше, від особливостей даного виду літератури, по-друге, від рівня мовної та загальної технічної та наукової підготовки особи, яка займається перекладом. Досить частими є випадки, коли переклад зазнає редагування спеціалістом відповідної області. Характерною особливістю науково-технічної літератури є точність та стислість вираження думки, з одного боку, та суворі логічна послідовність та повнота викладу, з іншого. Саме цим обумовлено певний характер мовних засобів, типових для даного виду літератури. "Найголовнішою визначальною рисою науково-технічного типу тексту є його когнітивність, інформаційна насиченість" [5: 281].

Для науково-технічної літератури характерне вживання великої кількості термінів, а також певних слів та зворотів. Реченням властива поширеність, тобто групування навколо головних членів речення великої кількості другорядних членів. Наприклад: *Dies ist in erster Linie die Möglichkeit, Ultraschallwellen auf optischem Wege sichtbar zu machen, was zur Entwicklung zahlreicher interessanter Verfahren zur Messung der verschiedensten Materialkonstanten führt.*

Характерною також є наявність поширених означальних груп та однорідних членів, широке використання вставних конструкцій, а також використання складносурядних та складнопідрядних речень, наприклад: *Dass dabei seine technische Bedeutung gelegentlich etwas überschätzt wurde, liegt aber nicht daran, dass die betreffenden experimentellen Ergebnisse etwa nicht genügend sichergestellt wären,*

sondern daran, dass im allgemeinen für einige Betriebe noch die erforderlichen, genügend wirtschaftlich arbeitenden Ultraschallgeneratoren fehlen.

Загальновідомо, що для перекладача, який має достатню мовну підготовку, але не володіє необхідними знаннями у відповідній галузі науки й техніки, основні складності будуть пов'язані з розумінням тих частин тексту, в яких викладено вузькофахові питання. Хоча значну складність являє собою іноді й переклад спеціальних термінів. І навпаки, для перекладача, який має ґрунтовну технічну підготовку, але в недостатньому ступені володіє всіма тонкощами німецької граматики, основні труднощі в розумінні змісту будуть пов'язані, в першу чергу, з явищами мовного порядку: з встановленням змістових зв'язків між окремими словами в реченні, з розумінням граматичних конструкцій, вибором адекватного варіанту їх перекладу та ін.

Розглянемо та проаналізуємо, які знання та вміння необхідні для того, щоб перекладати науково-технічну літературу, а також зупинимось на конкретних завданнях, які перекладачу необхідно постійно вирішувати в процесі перекладу, та на тих труднощах, з яким він неминуче зіткнеться.

Передусім слід відмітити, що до складу поняття "науково-технічна література" входять такі її види як технічна книга, стаття технічного журналу, монографія, технічний опис або посібник, патенти, технічний довідник, каталог та ін. Як правило, праці, присвячені викладенню наукових проблемних питань відрізняються наявністю повних, поширених і складних, іноді дуже розгорнутих речень. Тексти, які мають описовий характер (довідники, каталоги та ін.), часто містять речення називні, тобто ті, які не мають у своєму складі присудка, та цілі абзаци, які представляють собою простий перелік. Але ці тексти, як відомо, насичені спеціальною термінологією.

З урахуванням специфіки складностей, які виникають при перекладі технічних текстів, перекладач повинен вміти впізнавати та перекладати граматичні форми та конструкції, удаючись до їх трансформацій; вміти визначати необхідне значення багатозначних граматичних форм та службових слів, а також знати спеціальні способи перекладу деяких форм та конструкцій, пов'язаних з перебудовою речення. Дуже важливо дотримуватись правильної послідовності дій у процесі перекладу, особливо це стосується складних за будовою речень з вставними підрядними.

Зупинимось на питаннях, які відносяться до галузі граматики. При перекладі науково-технічної літератури виникають труднощі, пов'язані з впізнанням та перекладом різних граматичних форм та конструкцій. Характер цих труднощів дуже різноманітний і обумовлений специфічними особливостями німецьких граматичних конструкцій. Це стосується, передусім, таких конструкцій як група іменника з поширеним означенням, наприклад: *Die bei der Verwendung von Oxydator und Brennstoff erzielbaren Ausströmgeschwindigkeiten...* У даному випадку перекладач повинен володіти добре натренованою навичкою, щоб побачити "стик" артикля з прийменником і пояснювальними словами та дотриматись правильної послідовності перекладу, почавши переклад з іменника *die Ausströmgeschwindigkeiten*.

Не менш важливим є дотримуватись правильної послідовності при перекладі інфінітиву, оскільки в німецькому реченні інфінітиви групуються в кінці речення, що абсолютно не властиво українській мові.

При передачі порядку слів необхідно спочатку встановити, що повідомляє автор у даному конкретному реченні, на яке питання відповідає речення в цілому. Порядок розташування смислових груп при перекладі не є довільним, а залежить від того, що повідомляється в даному реченні. Відмітимо, що слова, які несуть "основне повідомлення" при перекладі розташовані ближче до кінця речення.

Типовою помилкою при перекладі речень, які починаються з другорядного члена, є винесення підмету на перше місце, за ним слідує присудок, а потім всі інші члени речення. Інша типова помилка полягає в довільному розташуванні окремих змістових груп.

Необхідно також мати на увазі, що перед присудком може стояти лише одна змістова група, яка займає в реченні перше місце й може бути дуже поширеною. При перекладі необхідно зберігати її єдність, тобто не можна розбивати цю групу на складові та розміщувати їх на різних місцях в реченні, наприклад: *Innerhalb des gesamten Arbeitsprogramm während des Internationalen Geophysikalischen Jahres nimmt das Fachgebiet Meteorologie eine besondere Stellung ein.* Неправильний переклад: *В рамках загальної програми праць галузь метеорології протягом Міжнародного Геофізичного року займає особливе місце.* Помилка полягає в тому, що частина першої групи (*während des Internationalen Geophysikalischen Jahres*) перенесена в іншу частину речення. Правильний переклад: *В рамках загальної програми досліджень, які проводяться протягом Міжнародного Геофізичного року, дослідження в галузі метеорології займають особливе місце.*

Небезпека виявиться "невпізнаним" у тексті стосується також і зовнішньо схожих граматичних форм, наприклад, окремих форм умовного та дійсного способу. Особлива складність пов'язана з перекладом багатозначних граматичних форм та багатозначних службових слів. У цьому випадку необхідно враховувати ряд факторів, які допомагають визначити граматичну функцію слова та

правильно перекласти його на українську мову. Ця складність виникає при перекладі таких слів як *damit* (сполучник сурядності, сполучник підрядності, займенниковий прислівник), займенник *es* (особовий, безособовий, вказівний; співвідносне слово, вступне слово) та ряд інших.

Використання спеціальних способів перекладу окремих конструкцій нерідко пов'язане з уже згаданою перебудовою речення. Це стосується, наприклад, перекладу деяких конструкцій с дієсловом *lassen*: підмет в називному відмінку стає при перекладі прийменниковою групою, дієслово в інфінітиві стає дієсловом-присудком. Наприклад: *Die niedrige Temperatur läßt den Sauerstoff in flüssige Form übergehen.* – При низькій температурі кисень переходить в рідкий стан.

Доцільно враховувати конкретні способи перекладу деяких типів підрядних речень зі сполучником *ohne daß* "без того, щоб", коли підрядне речення стає самостійним, крім того, вводиться словосполучення "при цьому". Наприклад: *Kurzwellen können sehr weite Distanzen innerhalb der Ionosphäre zurücklegen, ohne daß ihre Intensität merklich verändert wird.* – Букв.: Короткі хвилі можуть проходити в межах іоносфери великі відстані без того, щоб їх інтенсивність помітно змінилась. Адекватний переклад: *Короткі хвилі можуть проходити в межах іоносфери великі відстані, при цьому їх інтенсивність майже не змінюється.* Ми бачимо, що речення типу "...без того, щоб таке явище відбувалось" перебудовується в речення "...при цьому таке явище не відбувається." Можливі й інші способи перекладу цього речення, а саме, переклад за допомогою дієприслівникового звороту: *"Короткі хвилі можуть проходити в межах іоносфери великі відстані, майже не зменшуючи своєї інтенсивності"* або переклад з використанням прийменника "без": *"Короткі хвилі можуть проходити в межах іоносфери великі відстані без помітних змін своєї інтенсивності."* У цьому варіанті переклад дієслова передано групою іменника з прийменником ("без змін").

Різниця в будові німецької та української мов зумовлює введення й випускання окремих слів при перекладі, повторення деяких з них, заміну однієї частини мови іншою. Наприклад, прикметник може перекладатися іменником, прислівник – прикметником, дієслово – іменником та ін. Такі заміни називаються перекладацькими трансформаціями, й вони ретельно розглядаються в перекладознавстві. Наведемо ще один приклад докорінної перебудови на перший погляд цілком звичайного німецького речення: *Gerade durch die Kleinheit der Wellenlänge haben sich besondere Anwendungen des Ultraschalls ergeben.* – Саме малість довжини хвилі зумовила особливе застосування ультразвуку.

Але в перекладознавстві відомі випадки й більш різкого розходження способів передачі однієї думки. Оскільки переклад повинен відповідати нормам та стилю науково-технічної літератури, то в ряді випадків близький до тексту варіант перекладу може виявитись неприйнятним через порушення норм української мови. В окремих випадках, щоб правильно передати зміст німецького речення, може знадобитися значне перебудування всього речення, використання слів, яких немає в німецькому реченні, більш довільна передача відповідної думки та ін. Розглянемо приклад: *Die Herstellung von Reinstgermanium könnte heute als weitgehend gelöst betrachtet werden. Im Gegenteil, dies ist bei Siliziumelementen nicht in gleichem Maße der Fall.* – Одержання хімічно чистого германію, очевидно, можна вважати вирішеним. Однак, цього ще не можна сказати про деталі з кремнію. Враховуючи зміст першого речення та його змістовий зв'язок з другим, доводиться відмовитись від близького до тексту варіанту перекладу другого речення й передати його змісту використати абсолютно інші слова.

Розглянемо ще один подібний приклад: *Abschließend sei ein kurzer Blick auf die Anwendungsmöglichkeiten des Plasmas gestattet.* – Насамкінець коротко зупинимось на можливостях використання плазми. У даному випадку необхідно відмовитись від близького до тексту варіанту перекладу: *"Насамкінець дозволимо собі кинути короткий погляд на ..."*, оскільки українською мовою не прийнято виражати цю думку таким чином. Розглянемо ще один цікавий приклад: *Da die Wellenlänge des Ultraschalls klein ist, so ist man frei von den störenden Einflüssen der Wände des Untersuchungsgefäßes.* – Так як довжина ультразвукової хвилі дуже невелика, то відпадають обмеження, які створюють стінки дослідницького резервуару. Близький до тексту варіант перекладу *"..., то ми вільні від впливів стін, які заважають"* є неприйнятним для української мови.

Отже, як бачимо, для виконання якісного перекладу науково-технічного тексту перекладач повинен володіти не лише граматичними та лексичними основами перекладу, а й всім арсеналом перекладацьких трансформацій.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Кияк Т. Р. Теорія і практика перекладу. Вінниця: Нова книга, 2006. – 240 с.
2. Juan C. Sager. Die Übersetzung im Kommunikationsprozeß. – Heidelberg, 1994.
3. Snell Hornby M. Übersetzungswissenschaft – eine Neuorientierung. Zur Integrierung von Theorie und Praxis. Francke, Tübingen/Basel, 1994. – 322 S.
4. Стрелковский Г. М. Пособие по переводу с немецкого языка на русский и с русского на немецкий. – М.: Высшая школа, 1973. — 185 с.
5. Рецкер Я. Й. Теория перевода и переводческая практика. – М.: Наука, 1974. – 156 с.

6. Бархударов Л. С. Язык и перевод. – М.: Международные отношения, 1975. – 240 с.
7. Коптілова В. В. Теорія і практика перекладу. – К.: Вища школа, 1982. – 158 с.
8. Корунець І. В. Вступ до перекладознавства. – Вінниця: Нова книга, 2008. – 512 с.
9. Латышев Л. К. Курс перевода: эквивалентность перевода и этапы его достижения. — М.: Просвещение, 1980. — 160 с.
10. Schmitt Peter A. Die "Eindeutigkeit" von Fachtexten: Bemerkungen zu einer Fiktion. – Mainz, 1994. – 198 S.

Матеріал надійшов до редакції 01.04. 2010 р.

Гречина Л. Б., Хант Г. А. К вопросу об особенностях перевода научно-технических материалов.

В статье рассмотрены некоторые особенности перевода научно-технической литературы, основной целью которого является точная передача информации; выделены его основные способы, приёмы и стратегии. Представлены характерные особенности научно-технической литературы, а именно: точность, сжатость выражения мысли, логическая последовательность и полнота изложения материала.

Grechina L. B., Khant G. O. On the Issue of Scientific and Technical Materials Translation Peculiarities.

The paper examines some peculiarities of translation of scientific and technical literature aimed at the accurate information transfer; the main means, methods and strategies of such translation are described. The characteristic features of scientific and technical literature that is accuracy, compactness of expression, logical order and completeness of material are distinguished.